

na úrovni nejlepší soudobé evropské filozofie, věnoval autor třetí díl knihy a rozčlenil jej do sedmi podkapitol. Oceňuje Magniho zejména jako vykladače a především kritika scholastické interpretace Aristotelovy filozofie. Jejím prostřednictvím totiž Magni útočí i na veškerou soudobou jezuitskou scholastiku, ačkoliv sám sebe poprávu pokládá za následovníka Augustina a Bonaventury, a cílem jeho snažení se stává reforma křesťanské filozofie vůbec. Aristotela kritizuje z hlediska filozofického i teologického, v zásadě odmítá i jeho důkazy boží existence „a posteriori“. V několika jeho protiargumentech vidí Sousedík dokonce anticipaci fenomenologie — některých idejí Husserla a Heideggera.

Charakteristiku jeho filozofie doplňuje Sousedík výkladem Valeriánova originálního pojetí smyslového a rozumového poznání, objasňuje jeho užívání pojmů „lux“ a „imago“, dokonce obšírně porovnává Magniho představu prostoru s pozdějšími transcendentalistickými názory Kantovými. Do rozumového poznání (poznání „existujících jsoucen a idejí“) podle Valeriána zasahuje naším prostřednictvím boží vůle („každý akt rozumového poznání je přímým viděním boha“): v naší duši je přítomno „duchové světlo“ (tj. bůh), které vytváří „imago“ podmiňující kognitivní akt.

Knihou prolíná i zajímavá historie vztahu mezi Magnim a Janem Ámosem Komenským: od počátečního odporu mladého bratrského duchovního-nuceného emigranta k čelnému představiteli pobělohorské rekatolizační kampaně (jehož osobní názory na její průběh nemohl znát) až k pozdější vzájemné úctě obou duchovních. Komenským, podobně jako Valerián hlásající myšlenku jednoty lidstva, kapucínovo filozofické dílo prostřednictvím Valeriánova gdaňského „zdvořilého protivníka“ Nigrina důkladně prostudoval. Sousedík dospěl k názoru, že mnohé ideje z Magniho spisů (zejména z *De luce mentium*) přejal do vlastních prací.

Když autor volil způsob hodnocení Valeriánova díla, usiloval patrně o formu čtenářsky co nejpřístupnější, což pochopitelně svádí k nadhodnocení popisované osobnosti. Sousedík však postřehl i meze Magniho filozofického rozhledu a jejich výkladu se v knize nevyhýbal. Jeho dílo charakterizuje jako „augustiniánskou reakci na nominalistické tendence poznání jezuitské scholastiky (...) přerušující své historické kořeny a dospívající pod vlivem novověkého subjektivismu až na práh filozofie transcendentální“. Představil Magniho jako současníka J. A. Komenského, Blaise Pascala (se kterým ho spojovala ve vyšším věku velmi vyhrčená nenávisť k jezuitům) a R. Descarta; z jeho díla později čerpali patrně i W. Leibniz a Ch. Wolff. Prokázal, že význam Valeriánových myšlenek přesáhli hranice Čech i rámec své doby, přestože svého velkého cíle — vytvořit novou, „čistou křesťanskou“ filozofii — nedosáhl. Autorovi neunikla ani jeho duchovní příbuznost s pozdějším významným filozofem „vypěstovaným v české zemi“ — s Bernardem Bolzanem.

Sousedíkův čtivý elegantní sloh zpřístupňuje čtenáři faktografii, již kniha doslova oplývá. Výborným doplňkem základního textu je bohatý poznámkový aparát i seznam pramenů a literatury — škoda jen, že chybí jmenný rejstřík, který by při hlubším studiu usnadnil orientaci v opakujících se jménech.

Helena Bretfeldová

D. Wittich, K. Gössler, K. Wagner: Marxistisch-leninistische Erkenntnistheorie. Berlin 1980 (2. vyd.). 558 s.

Recenzovaná kniha je výsledkem mnohaletého úsilí (počátek lze datovat do roku 1960) předních odborníků NDR v oblasti marxisticko-leninské teorie poznání. Vzniklo tak analyticko-syntetické dílo, které je věnováno základním otázkám gnoseologickým, jejichž výběr, metodický postup při jejich řešení, širší začlenění do systému marxisticko-leninské filozofie a marxismu-leninismu vůbec, svědčí o tom, že autoři přistupovali ke gnoseologické problematice z mnoha aspektů, v nejšířších souvislostech a rovinách, zároveň ale usilovali, aby se jednotlivé problémy netřístily do izolovaných celků, aby bylo dosaženo integrity, aby postup poznávání, osvojování si obsahu teorie poznání probíhal analogicky, jak je tomu při poznávání ostatních objektů či předmětů v poznávacím procesu.

Zřejmě by bylo neúčinné posuzovat všech devět kapitol tak rozsáhlé studie, proto se omezím na zobecnující pohled a na několik poznámek k práci jako celku. Všech devět kapitol lze rozdělit do čtyř dominantních celků: I. Cíl, předmět a metody marxisticko-leninské teorie poznání; kategoriální vymezení pojmů poznání, procesu a struktury poznání (kap. 1. a 2.). II. Materiální podmíně-

nost procesu poznání — poznání jako proces odrazu skutečnosti, poznání jako proces odrazu objektu poznání; problematika kategorie pravdy; poznání a jednání (kap. 4.—6.). III. Sociálně ekonomická podmíněnost procesu poznání — vliv společenskoekonomické formace kapitalistické a socialistické (kap. 7.). IV. Dialektický proces poznání lidstva — celek integrující doposud jen dílčím způsobem analyzovanou problematiku dialektického charakteru poznání. Na syntetické úrovni je završujícím úhlem pohledu na sledovanou problematiku (kap. 8.). Poslední, devátá kapitola Poznátelnost objektivní reality logicky vyúsťuje z celého systému marxisticko-leninské gnoseologie.

Na závěr je nutno připojit ještě několik doplňujících poznámek: 1. Celá kniha, i když je koncipována převážně jako systematická studie, věnuje mnohé pasáže rozboru a kritice názorů z historie novověké, německé klasické filozofie i současné buržoazní filozofie, přičemž se opírá o bohatý faktický materiál z děl klasiků marxismu-leninismu. 2. Velkou pozornost věnují autoři kategoriálnímu vymezení základních pojmů. Plasticky ukazují, jak se měnil jejich obsah spolu s tím, jak se měnily jejich determinanty, upozorňují na četné diskuse mezi marxistickými filozofy, které jsou přesvědčivým důkazem, že ani základní kategorie nejsou neměnnou literou. 3. Za všemi analyzovanými pojmy hledají pojem základní, určující, který by představoval fundament poznání, hlavní pramen, cíl i kritérium pravdivosti poznání. Tímto pojem se stala praxe, mnohdimenzionální kategorie, která je rozebírána z různých aspektů takřka ve všech kapitolách knihy. 4. Pro úplnost je třeba dodat, že ke každé kapitole je přiřazen podrobný poznámkový aparát obsahující rovněž mnoho námětů k celé řadě problémů a pro lepší orientaci je v knize k dispozici ještě věcný a jmenný rejstřík.

Antonín Látal

Jevgenij Georgijevič Jakovlev: Umění v zrcadle světových náboženství. Panorama, Praha 1983, 288 stran.

Autor této práce usiluje o postžení vztahů vzájemné závislosti a ovlivňování dvou relativně velmi blízkých forem společenského vědomí — umění a náboženství. Nejde tedy o celkový pohled na jejich genezi, nýbrž o zdůraznění těch momentů a stránek, které rozhodujícím způsobem zasáhly do jejich poměru. Autor tak pracuje s historickým materiálem, reaguje na soudobé snahy náboženství o estetizaci a přispívá k řešení tohoto aktuálního problému, které stojí před marxisticko-leninskou estetikou.

V úvodní studii si J. G. Jakovlev všímá vztahu umění a náboženství a perspektivy jeho vývoje v interpretaci buržoazních teoretiků XX. století a poukazuje na dvě základní tendence. Jednak na teorii tvrdící, že umění absorbuje náboženství v tradiční podobě a samo se stává náboženstvím (umění jako náboženství), jednak na názor, že náboženství ztrácí své charakteristické rysy a jeho nejpodstatnější znaky se přesouvají do oblasti umění (náboženství jako umění). Mýlnost těchto názorů dokazuje autor na dalších stranách, odhaluje postupně základy rozpory v charakteru umění a náboženství, které takovou konvergenci v žádném směru nepřipouštějí. Neméně důležitý a hojně diskutovaný je i další problém, který zde autor nastoluje, problém vzniku náboženství z umění nebo naopak, umění z náboženství.

Obšírnou odpověď na tuto otázku poskytuje úvodní část první kapitoly, nazvané Světová náboženství a systém umění. Umění i náboženství vzniká v procesu diferenciacie mytologického vědomí — synkretického společenského vědomí, které je „samovolným a naivním uvědomění si přírody, organického spojení mezi člověkem a přírodou, mezi duchem a bytím,“ a jež obsahuje „prvky obrazně uměleckého vidění, objektivně správného zobrazení vlastností přírody, člověka, společenského života“ (s. 42) stejně jako možnost jejich náboženského výkladu — charakteristického pro období, kdy se člověk ještě sám nevydělával z přírody, živočišné říše. Současně je zdůrazněn pro vývoj mytologického vědomí význam práce, předmětné lidské činnosti. V další části první kapitoly si J. G. Jakovlev všímá otázky využití umění náboženstvím, umělecko-náboženské celistvosti a jejich aspektů. Ukazuje, že schopnost vnímání dobra, ideálu, krásna, která se vyvinula a zdokonaluje s vývojem práce a duchovního života člověka, jeho schopnost nacházet krásu v předmětech vlastní činnosti nutí náboženství zahrnout do svého působení i estetickou složku, a tím i umění. Náboženství tak vstřebává z umění to, co může jeho pozici posílit, a vylučuje vše, co souvisí se světským životem. V systému umění, který vytváří náboženství, vždy některé z umění převládá. Dominantní umění se liší jak v jednotlivých náboženstvích, tak i v jednotlivých epo-